

ЗІ СКАРБНИЦІ УКРАЇНОМОВНОГО ПИСЬМЕНСТВА ПІДЛЯШШЯ

(Країна свого слова: Антологія україномовного письменства Підляшшя / Упорядкування та вступ Юрій Гаврилюк / Підляський науковий інститут; Союз українців Підляшшя. Більськ на Підляшші, 2023. 512 с.)

Юрій Іванович Гаврилюк добре знаний в Україні як письменник (член НСПУ з 2002 року), історик, публіцист, культурний та громадський діяч Підляшшя в Польщі. Запропонована ним антологія є важливим джерелом у справі популяризації знань про український ареал у Підляшші як в історичному, так і в сучасному аспектах. У ній, мов у дзеркалі, відобразилися минушина й сьогодення культурного буття крайньої північно-західної гілки нашого народу. Видавцем антології є Підляський науковий інститут (заснований у Більську 2017 року), який активно займається дослідженням історії та культури української спільноти Підляшшя, дбає про документування та збереження відомостей про життя українців цього регіону, організацію їх навчально-освітньої та наукової діяльності. Партнером ПНІ щодо появи цього по-своєму унікального видання виступив Союз українців Підляшшя.

Метафорична назва антології – «Країна свого слова» – апелює одразу й до шанувальників рідної мови та літератури, і до істориків, і до мандрівників-географів, що прагнуть віднайти нові землі. А цей фоліант дійсно для багатьох може стати справжнім відкриттям. І починається ця захоплива подорож «Країною свого слова» з мережива дороговказів: Драма. Поезія. Проза. Мемуаристика. Народне Анонімне. Публіцистика. Усна історія. Листування. Переклад. Сатира. Жарт. Епіграф із І. Франка «Книги – морська глибина...» (із збірки «Мій Ізмарагд») додатково припрошує шукати «дивні перли» за кожним із жанрових напрямків.

Зі вступної статті упорядника Ю. Гаврилюка з такою повітряно легкою й невимушеною назвою «Прогулянка підляськими стежинами письменства» читач може почерпнути інформації, певно, не менше як із якої енциклопедії. Та й ідеться ж бо про по-своєму унікальний край – українське Підляшшя, яке не втратило й за ціле тисячоліття свого національного обличчя попри всі лиховісні вітри історії. Так, нині це територія сучасної Польщі. Але безглуздо було б заперечувати багатовікову присутність тут частини українського світу. Ю. Гаврилюк пояснює: *«Антологія україномовного письменства Підляшшя «Країна свого слова» представляє літературний доробок регіону, який у межах Республіки Польща є крайньою північно-західною частиною території, мешканці якої в повсякденному житті вживають місцеві варіанти української мови. Відповідно до філологічної класифікації, це говірки західнополіського говору, що належать до північного наріччя української мови. Охоплюють вони територію Середнього Побужжя та суміжні частини басейнів Нарви на півночі та Прип'яті на сході (включно з околицею Пинська). У межах Польщі найбільше людей, які повсякденно використовують цей варіант української мови, проживає в частині Підляського воєводства, що прилягає до Бугу та Біловезької пущі, — це східні частини Більського та Сім'ятицького повітів, більша частина Гайнівського повіту (за винятком тмін Біловежа і Наровка) та південний окраєць Білостоцького повіту (православні парафії Риболи, Пухли, Трестянка)»* (с.7). Автор статті наводить відомості з історії краю, починаючи від Х-XIV століть, коли всі ці терени належали Київській Русі, Галицько-Волинському князівству. Тут доречно згадати карту Східної Європи за «Літописом руським» у перекладі Л. Махновця (1989), де зафіксовані три назви «Україна» на позначення різних територій, зокрема регіону Берестейщини (теперішня Білорусь). Ю. Гаврилюк наголошує: *«Намагаючись зрозуміти історичні та етнокультурні явища і процеси, які стали*

грунтом для виникнення феномена підляської україномовної літератури, треба дивитися не лише на Північне і Південне Підляшся, але й на Берестейщину, що перебуває в межах Республіки Білорусь, а отже, трактувати все географічне Середнє Побужжся як одне ціле. На таку цілісність вказує хоч би факт, що аж до 1790-х років, коли встановлення нових державних кордонів розрізало Середнє Побужжся на три згадані вище частини, програмуючи таким способом три різні шляхи дальшого розвитку, майже весь цей простір охоплював Берестейський крилос Володимирсько-Берестейської єпархії з центрами намісництва (деканатів) у Більську, Дорогичині, Мельнику — Підляське воєводство (у межах з 1566–1795 років) та Бересті, Каменці, Пружанах, Кобрині, Дивині, Білій і Володаві — Берестейське воєводство (утворене у 1566 році)» (с.8).

Відтак вступна стаття є й історичним, і літературознавчим дослідженням культурних процесів на теренах «Країни свого слова». Цілком поділяємо думку автора, що «всю культурну минушину та сучасність україномовних мешканців регіону треба розглядати на загальноукраїнському тлі. Отже, й місцеву історію письменства слід трактувати як частину багатовікового українського літературного процесу» (с.8). Оскільки текстова частина видання включає твори тільки митців 1870-х – 2020-х років, то у вступному огляді Ю. Гаврилюк наводить широку інформацію про діяльність письменників краю від найдавніших часів.

Ось характерні початкові зауваги: «...Найперші письмові згадки про городи (центри волостей, відтак повітів), які згодом стали організаційним зрубом утвореного у першому двадцятиріччі XVI століття Підляського воєводства (саме його існування закріпило назву Підляшся як регіональну), доніс до нас найраніший вид оригінальної києворуської літератури — літописання: Берестя (у формі Берестій) — 1010-і роки; Дорогичин — 1142 рік; Більськ — 1252 рік, Мельник — 1258 рік, Каменець — 1277 рік, Кобринь — 1288 рік. Це натуральний наслідок факту, що до першої половини XIV століття терени, які київський анонім ex post назвав Руським князівством Підляським, перебували у володінні великого князя київського Володимира (†1015) та його нащадків — головних героїв історіографічного зведення з інципітом «Літописець руський з Богом починаємо». Охоплює воно твори різних авторів другої половини XI — кінця XIII століття, які постали у Києві («Повість временних літ» і «Київський літопис») та Холмі й Володимирі («Галицько-Волинський літопис»). Саме ця остання частина, що охоплює майже ціле XIII ст. та була писана у резиденціях Данила Романовича (†1264), його брата Василька (†1269) та їхніх нащадків, що під своїм володінням мали городи Середнього Побужжся, найбагатша на інформацію про місцеві події» (с.9). Далі автор звертає увагу на використання давньоукраїнської мови в написах на різноманітних пам'ятках старовини в краї, підкреслює підлясько-берестейський родовід відомих діячів церкви, освіти, науки (Ісая Копинський, Іпатій Потій, Афанасій Филипович тощо). Особливо акцентується на письменницьких здобутках XIX-початку XXI ст.

Як наголошує Ю. Гаврилюк: «Антологія «Країна свого слова» має на меті не лише представити дотеперішню творчість та привернути до неї увагу філологів і літературознавців, чи — загалом — широкої громадськості. Презентація досягнень різних поколінь підляшян має передусім сприяти подоланню нав'язаних ззовні упереджень і стереотипів, які примениують духовну та інтелектуальну цінність українських говірок Підляшся, і таким чином заохотити талановиті творчі особистості приєднуватися до праці для розвитку літератури рідною мовою — по-своєму» (с.51).

У статті добрим словом згадано письменника й науковця з Холмщини Тадея Карабовича, який популяризує творчість авторів із Підляшся в своєму щорічнику «Український літературний провулок», що виходить від 2001 року, а також був ініціатором видання та упорядником збірок південнопідляських поетів Василя Альбічука, Марії Сарнацької та Степана Сидорука.

До антології ввійшли твори Олени Алексіюк, Василя Альбічука, Романа Багровського, Юрія Басни, Василя Білокозовича, Миколи Блашука, Яна Близнюка, Ірини Боровік, Ніни Буйновської, Василя Перогонка, Васька Ткача, Валентини Вашук, Володимира Зорюка, Романа Ворончука, Миколи Врублевського, Андрія Гаврилюка, Олександра Гаврилюка, Олександри Гаврилюк, Юрія Гаврилюка, Якима Гаврилюка, Гандзі Васільової Старшої, Ніни Григоруку, Д. О., Агнешки Данилюк, Миколи Дацюка, Василя Дмитріюка, Е. Й., Євгенії Жабінської, Івана Ігнатюка, Миколи Ігнатюка, Юрія Ігнатюка, Йосипа Карпюка, Богдана Карчевського, Івана Киризяка, Петра Киризяка, Юстини Королько, Яреми Корча, Христини Костевич, Анатолія Кравчука, Людмили Красковської, Славомира Кулика, Петра Куприся, С. Лиса, Зої Майстрович, Степана Маківки, Максима Запорожця, Євгенії Мартинюк, Юрія Микольського, Олександра Назарука, Івана Оверчука, Петра Олексіюва, Тимоша Олесіюка, Ольги Онацік, Миколи Панфілюка, Миколи Патеюка, Василя Петручука, Павла Пителя, Ольги Підляшанки, Юрія Плєви, Василя Поскробка, Миколи Роценка, Володимира Савчука, Славомира Савчука, Леокадії Сасевич, Марії Сарнацької, Софії Сачко, Степана Сидорука, Володимира Сосни, Івана Токаюка, Юрія Трачука, Івана Троця, Костянтина Харламповича, Марка Хмелевського, Павла Шепелюка, Олександра Якончука, Миколи Яновського, Миколи Янчука. Також у ній репрезентовані анонімна і народна творчість. Антологія містить біографічну та бібліографічну інформацію, вибрану літературну бібліографію. Завершують видання анотації польською («Kraina swójego słowa») та англійською («The Land of Our Native Tongue»), які, певно ж, викличуть інтерес до цього фоліанта з боку інонаціональних шанувальників поетичного слова.

Серед співавторів антології виділимо насамперед добірки творів письменницького подружжя Юрія Гаврилюка та Євгенії Жабінської, що скромно заховалися поміж літературними наробками інших митців, котрих вони одержимо пропагують уже чимало десятиліть. Їх поезії шановний читач може зустріти й у цьому випуску «Вісника» в рубриці «Наші гості».

Поет Петро Купрись (1933–2002) репрезентований в антології добіркою віршів, написаних у дусі українського класичного романтизму в особі раннього Т. Шевченка, М. Костомарова, А. Метлинського та ін. Про це свідчить символіка поезій (образи бандуриста, козака, могили, рідної мови, чужини). Наприклад, уже в першому з віршів цього автора читаємо: «Гей, співаче України, / Підведись з могили, / Пригадай про батьківщину, / Нашу неньку милу» («Бандуристе!», с.219). Образний світ Шевченкової поезії-декларації «Думи мої, думи мої...» озивається в творі П. Куприся «Вірші мої...»: «Вірші мої, думи мої, / Чудні, дивні діти! / Знов не знаю, не вгадаю, / Де з вами подітись...» (с.221). Наскрізний мотив добірки означений в опозиції Україна й чужина («Знов зі сходу...», «Ой, степи...», «Там далеко...», «Україно...», «Вірш колись...», «Довго плакав...»).

З доробку письменника і перекладача Максима Запорожця (літературний псевдонім Степана Демчука, 1934–2008) в антології вміщено новели «Історія однієї любові», «Несподівана мовчанка» та «Щедрий вечір – добрий вечір». У першому з названих творів запропоновано щемливу розповідь про нещасливе кохання. Герої твору Микола Климчук та сирітка Маруся самовіддано люблять одне одного і мріють про щасливе подружнє життя. Та на заваді спочатку стала солдатчина – Миколу забрано на службу до польської армії, а тим часом мешканців їх села було депортовано в рамках операції «Вісла». Відтак сліди сирітки Марусі було надовго втрачено. Як не намагався після служби в армії герой віднайти зниклу кохану, але так і не вдалося. Тільки значно пізніше, коли Климчук уже змирився з утратою милої та одружився з іншою й у них народилась дитина, його листовно знайшла Маруся й запросила в гості. Поки Микола доїхав до неї, то кохана вже лежала в домовині, залишивши письмове прохання подбати про їх спільного сина Михайлика. Автор виносить присуд злочинній антиукраїнській політиці в повоєнній Польщі, здійснюваній при сприянні й

заохочуванні з Кремля.

С. Лис в оповіданні «Бабини пщолі» розповідає трагікомічну історію купівлі бджіл багатим селянином Вербюком-Вербицьким, що став жертвою підступних дій досвідченої шахрайки. А в побутовій драмі Олени Алексіук «Тімошка» передано сумовиту історію життя художника з народної глибинки Тимофія Муська. Розмаїті біографічні й народознавчі нариси запропоновані Ніною Григоруком («З життя взятє! – історії з Курашева»), Василем Дмитріюком («З автобіографії і споминів»), Христиною Костевич («По-моєму»), Людмилою Красковською («Мандрівне життя: фрагменти»), Юрієм Микольським («З життєпису»).

Євгенія Мартинюк ділиться своїми віршованими розміркуваннями про сенс життя, про скороминуще й вічне («На розстанях», «На пустих», «Бив такий...», «Я...», «Вертаня»), інтимними перлинками («Муой дорогій...», «Не кажи...»). Ось її мініатюра «У красіє весні», яка приносить аромат Підляшшя та його мовної своєрідності:

Одчиняєш, мамо,
двери у наш сад,
а вуон тоне в біелі
і в серці твоюом
ще молодость бурліт.
Весна в красіє
і ти в тюльпановум платьї,
очи твоїє
спрагло щастя просят .
Тонеш в мелюдїї навколя,
а з долонюв пельосткі
уверх пливут (с.240).

Або ж звернімо увагу на динамічний портрет персоніфікованої осені в однойменному вірші цієї ж авторки:

Завіровала осень
у магічнум танцьові,
у платьові – казці
побієгла до неба.
Сипнула лїсьтом
ніби позолотою матульці –
земельці просто в долоні (с.239).

Отже, різні теми, різні жанрові форми, різні авторські темпераменти, а ще художні відкриття чекають на Вас, шановні читачі, в цій антології з такою задушевною назвою «Країна свого слова». Окрасою видання стали репродукції картин Василя Альбічука, Данила Громадського, Анатолія Кравчука, Миколи Яновського, графіка Георгія Нарбута, малюнки Івана Коренівського, фотографії орнаментів з рушників, виконаних Гуртком сільських господинь «Глубучка» в Мацкевичах, зображення Великодніх писанок Олександрі Гаврилюк тощо.

Немченко І. Зі скарбниці україномовного письменства Підляшшя / Рец. на кн.: Країна свого слова: Антологія україномовного письменства Підляшшя / Упорядкування та вступ Юрій Гаврилюк / Підляський науковий інститут; Союз українців Підляшшя. Більськ на Підляшші, 2023. 512 с. *Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): міжнародний літературно-науковий збірник*. Вип. 20. Херсон – Корсунь-Шевченківський: ФОП Майдаченко І. С., 2025. С.235-242.

<https://www.kspu.edu/FileDownload.ashx/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%BE.pdf?id=79362429-1654-4d08-9a4f-7f0509e4e2cb>